

KASİDE- NÛN YYE VE ERHLER NDE ÖNCEK ER ATLARIN NESH MESELES

Muhammet ALTAYTA *

ÖZ: Bu makalede Osmanlı ilim geleneğinin önemli halkalarından birini teşkil eden, parlak bir âlim ve İstanbul'un ilk kadısı olan Hızır Bey'in *el-Şasdetü'n-Nûniyye* adlı manzum akâid risalesinin kelimeler tarihindeki yerine ve önemine işaret edilmiştir. Akabinde *el-Şasdetü'n-Nûniyye* ve şerhleri çerçevesinde genel olarak nübüvvet ve son Peygamber'in nübüvveti bağlamında neshin imkân ve vukuu ile önceki şeriatların neshi meselesi ele alınarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Yahudilerin neshin Allah hakkında cehl ve bedâyı gerektireceğine dair iddiaları ele alınmış, bu iddiaları reddederken kelimacıların ortaya koyduğu akli ve nakli deliller üzerinde durulmuştur. Son olarak nesh meselesinden hareketle Osmanlı düşüncesinde şerh ve haşiyelerin yerine temas edildikten sonra ulaşılan sonuçlar günümüz açısından genel olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hızır Bey, Kasîde-i Nûniyye, Önceki Şeriatlar, Nübüvvet, Nesh.

THE ABROGATION OF PREVIOUS LAWS IN THE QASIDA AL- N NIYYA AND ITS COMMENTARIES

ABSTRACT: The present study tries to determine the place and importance of the theological treatise titled *al-Qasida al-Nûniyya* in the history of Islamic Theology (kalâm) which was written in poetical style by Hızır Beg, a distinguished scholar accepted as one of the major figures of Ottoman scholarship tradition and the first "kadi" (Muslim judge) of Istanbul. Furthermore, the article tries to analyze the possibility of abrogation and the abrogation of previous laws (sharia) in view of prophethood in general and the prophethood of the last Prophet (P.B.U.H.) in the context the *al-Qasida al-Nûniyya* and its commentaries. Within this scope, the claims of Jews supposing that the abrogation would imply ignorance and strangeness concerning God were evaluated; moreover, the rational and scriptural proofs of theologians in rejecting these very claims were expressed. Finally, the importance of interpretations (sharh) and annotations (hashiya) in Ottoman Thought was elucidated basin on the issue of abrogation, and the results were evaluated in general in terms of current conditions.

Keywords: Hızır Beg, *al-Qasida al-Nûniyya*, Previous Laws, Abrogation, Prophethood.

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi Bölümü, maltaytas22@hotmail.com

Giri

Tarih boyunca müslümanların ilim, dü ünce, sanat ve ahlak hayatında, ister nazari ister amelî boyutta olsun, slam akaidinin merkezî rolü tartıılmazdır. Bu ba lamdaki bütün etkinliklerin nihai gayesi Kur'ân'ın özünü, slam itikadını daha beli olarak ifade etmek ve Allah'ın rızasına eri mek olmu tur. te bu sebeple bazı kelamcılar, daha ilk asırlardan itibaren edebî anlatım sanatını kelimayla birle tirmişler, slâm itikadının esaslarını ö renmeyi ve ezberlemeyi kolayla tıran, estetik bir ifadeyle akaid manzumeleri kaleme almışlardır.¹

ster manzum ister nesir olsun, Ebu Hanife (ö. 150/167), Ebu Cafer et-Tahâvî (ö. 321/933), Ömer en-Nesefî (ö. 537/1142) gibi öncü ve kurucu âlimlere nispet edilen akaid risaleleri, slam itikat esaslarını bir ekle kavu turmu ve sabitlemişler, bu eserlere hemen her asırda yapılan erh ve ha iyeler ise bu itikadı esasların, dönemin ruhuna göre yeniden ifadesine imkân sa lamışlardır. Bütün ilmin kayna ı olarak kabul edilen mutlak ilim sahibi varlıkla insan arasındaki irtibatın en belirgin unsuru olan Kitabın bir metin olması sebebiyle, bilme ve anlama faaliyeti ile tefsir ve dolayısıyla erh gelene i² birbirinden ayrı dü ünülmemişlerdir.

Bir Osmanlı âlimi ve stanbul'un ilk kadısı olan Hızır Bey'in (ö. 863/1459) kaleme aldığı ve manzum akaid risalelerinin en parlak ve etkili misallerinden olan *el- asîdetü'n-Nüniyye* ve bu esere yapılmış olan erhler de bu ba lamda de erlendirilmelidir. Hızır Bey; Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Teftâzânî (ö. 792/1390), Seyyid erif Cürcânî (816/1413), Molla

¹ Mu'tezile'den Bi r el-Mu'temir'in (ö. 210/825) manzumesi, Ebu Dâvud es-Sicistânî'nin o lu Abdullah'ın (ö. 316/929) selef akidesi üzerine manzumesi, Mâtürîdî kelamcılardan Sirâceddin el-Û î'nin (ö. 575/1179) *Emâlî Kasîdesi*, Molla Câmî'nin Farsça *tikadnâmesi*, Ahmed-i Hânî'nin (ö. 1707) Kürtçe *Akîdeya mâm* gibi misallere bakıldığında hemen her dönemde, her mezhepte ve her dilde manzum akaid risalelerin bulundu u söylenebilir.

² Teknik olarak bir metni tefsir, tamamlama, tenkit, tashih etmeye ve böylece derinle tirmeye ve teferruatlandırmaya yönelik çalı malara, tefsir, erh, ha iye, tâlik(ât), tafsil, te'vil, izah, zeyl, tetimme, beyân, fevâid gibi isimler verilirken, buna kar ılıklı bir metni tahkim ederek ihtisâr veya intihab ederek ezberlenecek ve daha kolay anla ılacak ekilde yeniden düzenleyip talime uygun ekle sokmaya ve muhtevayı kısaltırken umûlu arttırmaya yönelik çalı malara da ihtisâr, muhtasar, hülâsa, telhîs, mulahhas, muntehab muktetaf gibi isimler verilmiştir. Aslında bunların tamamı için de erh kelimesi kullanılabilir (Bk. smail Kara, *lim Bilmez Tarih Hatırlamaz*, Dergah yay., stanbul 2013, s. 21) Medrese e itiminin talim metoduna göre erh ve ha iyeler sırasıyla *iktisar*, *iktisa* ve *istiksâ* seviyelerine, *muhtasar*, *mutavassıt*, *mabsût* adlarıyla anılan kitab türleri veya adlarına göre te ekkül etmişlerdir. Mesela talebe kelim dersini ilk kademedede *Metn-i Akâid* veya *erh-i Akâid*, ikinci kademedede *Hayâlî Hâ iyesi* ve nihâyet son amada *erhu'l-Mevâkif* üzerinden tamamlardı. (Bk. smail Kara, *age.*, s. 32).

Fenârî (ö. 834/1431) ile gelen Osmanlı ilim geleneğinin önemli halkalarından birini teşkil eder. Osmanlı'da kelimelerin ilminin takip ettiği çizgide E'ârî ve (ya) Mâtürîdîlik'ten ziyade ikisinin mezcisiyle ehl-i sünnet anlayışı belirleyici olmuştur. Medreselerde her ne kadar E'ârî mezhebinin metinleri okutulmuşsa da ihtilafli konularda bazen uzlaşma yolu tercih edilmiş, çoğu zaman da Mâtürîdîliğin görüşleri tercih edilmiştir. Aslında Osmanlı kelam düşüncesini "E'ârî metin merkezli Mâtürîdî kelam"³ şeklinde tanımlamak mümkündür. Osmanlı medreselerinde itibar görmüş, hakkında birçok Arapça ve Türkçe (Osmanlıca) eser yazılmış ve son dönemlere kadar medreselerde Mâtürîdî bir anlayışın ahenk için okutulmuş Hızır Bey'in *el- asîdetü'n-Nûniyyesi*'nin, her yönüyle Mâtürîdî düşüncesi esas alan bir eser olması ayrıca önemlidir.

Özgün muhtevası yanında sanatkârane bir anlatıma sahip olmasıyla da ilgi gören *el- asîdetü'n-Nûniyye*, Fatih Sultan Mehmed'e takdim edilmiştir. "Tam basît" vezninde kaleme alınmış, müstef'îlün/fâilün vezninin tekrarı ile sekiz tef'ileden oluşan eser,⁴ bütün beyitleri nûn () harfi ile bittiği için "nûniyye" olarak isimlendirilmiştir. Bu şekilde yazılmış bazı nûniyyelerin yanında "lâmiyye" ve "mîmiyye"ler de mevcuttur.⁵

Kasidede herkesin bilmesi gereken sahih akideler ve bunların dayandığı deliller, öznlü ifadelerle yukarıda zikri geçen kurucu akaid metinlerinden istifade edilerek ehl-i sünnetin Mâtürîdiyye kolunun anlayışını doğrultusunda ortaya konulmuştur. 105 beyitten oluşan eserde, kelami meseleler ihtiyaca göre bir veya birkaç mısradaki ele alınmış ve Mâtürîdî anlayış çerçevesinde incelenmiştir.⁶ Kasidenin iki beytinde önceki eriatların neshi meselesine temas edilmesi, *Nûniyye*'nin Osmanlı'da Arapça ve Osmanlıca olarak yapılmış eserlerinde bu meselenin etraflıca izah edilmesine vesile olmuştur.

Nesih kelam ilminin yanı sıra tefsir, hadis, fıkıh ve fıkıh usulü gibi pek çok ilmin sahasını ilgilendiren bir meseledir. Bilhassa Allah hakkında cehl ve bedâiyi gerektirip gerektirmediği, önceki eriatların mensuplarının itikadi durumu ile son peygambere ve getirdiği kitaba, eriatla iman etme ve

³ Orhan . Kolo lu, "Osmanlı Kelam Geleneğinin Çerçevesinde Molla Fenârî", *Uluslararası Molla Fenârî Sempozyumu*, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa 2010, s. 383.

⁴ Bk. Mustafa S. Yazıcıo lu, "Hızır Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (D A)*, XVII, İstanbul 1998, s. 413-414.

⁵ Mustafa S. Yazıcıo lu, "Hızır Bey ve Kasîde-i Nûniyyesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XXVI, sayı: 1, yıl: 1984, s. 552.

⁶ Bk. Mustafa Said Yazıcıo lu, "Hızır Bey", *D A*, XVII, s. 413-414.

tabi olmanın gerekliliği gibi taraflarıyla nesh, kelam ilminin konusu olmuştur.

Biz makalemizde emseddin el-Hayâlî'nin (ö. 870/1465) *erhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye*;⁷ Muhammed el-Üsküdarî'nin (ö. 1149/1736) *Ha iye alâ erhi'l-Hayâlî ale'l-Kasîdeti'n-Nûniyye*;⁸ Osman Uryânî'nin (ö. 1168/1754) *Hayru'l-Kalâid erhu Cevâhiri'l-Akâid*;⁹ Dâvûd-i Karsî'nin (ö. 1169/1756) *erhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye*;¹⁰ Mustafa Behçet Efendi'ye atfedilen, *Sünûhât-ı Vehbiyye ve Esrâr-ı Nûniyye*¹¹ ve son olarak Manastırlı smail Hakkı'nın (ö. 1330/1912) *Metâlib-i rfâniyye ve İzâhât-ı Nûniyye*,¹² isimli eserlerinden istifade ederek Osmanlı kelam âlimleri tarafından önceki şeriatların neshi meselesinin nasıl ele alındığını tespit etmeye gayret edeceğiz.

1. Kasîde-i Nûniyye'de Genel Olarak Nübüvvet ve Hz. Muhammed'in Risâleti

Kasîde-i Nûniyye'nin yaklaşık 21 beyti doğrudan nübüvvet konusuyla alakalıdır. Önceki şeriatların neshi meselesi ile ilgili iki beytin bu beyitler arasında yer alması sebebiyle, Hızır Bey'in genel olarak nübüvvete dair yaklaşımlarına temas etmek meselelerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Allah Teâlâ hidayeti göstermek üzere insanları peygamberler göndermiş ve onları açık mucizeler ve beyinelerle (تبيين) desteklemiştir. 42. beyitte¹³ mucizelere ilaveten peygamberlerin desteklendiği "tibyân" ile son peygambere verilmiş en büyük mucize olan Kur'ân-ı Kerim'in kastedildiği

⁷ emseddin el-Hayâlî, *erhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye*, (Dâvûd-i Karsî'nin erhi ile birlikte), Matbaa-i İrket-i Sahafiyye, İstanbul 1318.

⁸ Mehmed Emin el-Üsküdarî, *Ha iye ala erhi'l-Hayâlî ale'l-Kasîdeti'n-Nûniyye*, (Yazma Eser) Süleymaniye Kütüphanesi, Nurosmaniye Kol., nr: 002193.

⁹ Uryânî, Osman b. Abdullah el-Kilisi, *Hayru'l-kalaid erhu Cevâhiri'l-Akaid* (Eser, *erhu Kasîdeti'n-Nûniyyeti't-Tevhidîyye*, olarak da bilinir.) Mehmed Esad Kitabhanesi, İstanbul 1301/1884.

¹⁰ Dâvûd-i Karsî, *erhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye*, (el-Hayâlî'nin erhi ile birlikte), Matbaa-i İrket-i Sahafiyye, İstanbul, 1318.

¹¹ Mustafa Behçet Efendi, *Sünûhât-ı Vehbiyye ve Esrâr-ı Nûniyye*, Matbaa-i Edebiyye, Kahire, 1318.

¹² Manastırlı smail Hakkı, *Metâlib-i rfâniyye ve İzâhât-ı Nûniyye*, İrket-i Sahafiyye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, 1312.

¹³ اللّٰهُ أَرْسَلَ فِينَا بِالْهُدَى رُسُلًا مُّصَدِّقِينَ بآيَاتٍ وَنَبِيَّانِ. Beyit numaralarını verirken Manastırlı smâil Hakkı'nın *Metâlib-i rfâniyye ve İzâhât-ı Nûniyye* isimli eserindeki tertibi esas aldık.

ifade edilmi tir.¹⁴ Böylece Kur’ân-ı Kerim aslında bütün peygamberlerin nübüvvetinin en sa lam mesnedi olarak takdim edilmi tir.

Nâzım, gerek dünyevi, akli gerekse hakiki, dinî hükümlerde olsun, arzu edilen seviyede bilgi sahibi olmak için sınırlı olan akıl ve fikrin yeterli olmamasını, insanın resullere olan ihtiyacına ve Allah Teâlâ’nın resul göndermesinin hikmete ve maslahata uygunlu una delil olarak görmü tür.¹⁵ E er maslahatını temin için aklın tamamlayıcısı olarak muallim olan peygamberler gönderilmemi olsaydı, insan sırf kendi bilgi imkânlarıyla ne dünyevi geçimini ne de ahiret hayatını tanzim edebilirdi.¹⁶

Genel olarak nübüvveti dair bu de erlendirmelerden sonra Nâzım, Hz. Muhammed’in gönderilmi di er peygamberlerin en faziletli ve mükemmeli oldu unu ifade etmi tir. Zira onun risâletini haber veren kelimeleri canlı cansız bütün varlıklar i itmi tir.¹⁷ Kendisiyle slam’ın tamamlandı ı Hz. Muhammed’in risâletinin fazilet ve mükemmeliyetini idrak etmek için insaf sahibi olan hak ehline basireti ba lanmamı iki göz kâfi görülmü tür.¹⁸ Bu sebeple di er peygamberlere iman edip Allah’ın dinini kendisiyle kemale erdirdi i Hz. Muhammed’i inkâr etmek, di er yıldızları görüp güne i inkâr etmeye benzetilmi tir.¹⁹

Akabindeki beyitlerde Hz. Peygamber’e verilen mucizelerden bahsedilmi tir. Bunlardan biri onun birçok gaybı bildirmesidir. Osman b. Affan’ın katlini ve ehadetini,²⁰ ran hükümdarı Kısra’nın hazinelerinin Müslümanların eline geçece ini ve ehirlerinin yerle bir edilece ini,²¹ iki

¹⁴ Manastırlı, *age.*, s. 69. Nahl sûresinin 89. âyeti de bu görü e destek olarak gösterilmi tir: “وَرَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ بُيُوتًا لِك () (شَيْءٍ).”

¹⁵ Bk. Hızır Bey, *el- asâdetü’n-nûniyye*, 43. beyit (متمم وكذا في علم أديان) / (شَيْءٍ); Manastırlı, *age.*, s. 72.

¹⁶ Hızır Bey, *age.*, 44. beyit (لولا لم ينتظم أمر المعاش ولا / أمر المعاد لإيثار وعدوان); Manastırlı, *age.*, s. 74.

¹⁷ Hızır Bey, *age.*, 45. beyit (تصدقته من جمادات و ذوبان). Manastırlı smail Hakkı bu beyti yorumlarken kurt, ceylan ve deve gibi hayvanların Hz. Peygamberin risaletine ahit olduklarına dair şiyer kitaplarında ve hadislerde bilgiler bulundu una i aret etmi tir. (Bk. Manastırlı, *age.*, s. 75-76).

¹⁸ Hızır Bey, *age.*, 46. beyit (وأمره بين في حالتيه لمن / كانت له في اعتبار الحال عينان).

¹⁹ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Diyanet leri Reisli i, Ankara 1935, I, s. 372-373.

²⁰ Hızır Bey, *age.*, 47. beyit (إخباره عن غيوب كالحكاية عن / بلوى تصيب بعثمان بن عفان); Manastırlı, *age.*, s. 83.

²¹ Hızır Bey, *age.*, 48. beyit (وما جرى بين كسرى والصحابه من / إنفاق كنز ومن تخريب بلدان).

deniz seferini²² ashabına önceden haber vermesi bu ba lamda verilen misallerdir. Bunlardan ba ka ayın ikiye bölünmesi (akku'l-kamer), miracın ertesi günü am'dan dönmekte olan kervanlar hakkında haber soran Kurey lilere, onların durumunu haber vermesi,²³ Bedir Harbi'nde dü manın gözüne çakıl ta ı atması, Uhud Harbi'nde bn Numan'ın gözünün yerine yerle tirilmesi²⁴ gibi mucizeleri zikredilir. Bahsi geçen bu mucizelerden çok daha fazlasının gerek Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde gerekse di er muteber hadis mecmualarında rivayet edildi i hatırlatılır.²⁵ Nihayetinde Hasan b. Sâbit'in hiçbir iiri mütevâtir seviyesine ula madı ı halde kendisinin air oldu u tevâtüren sabit oldu u gibi, bütün bu bahsi geçen mucizelerin de Hz. Muhammed'in risâletine kesin olarak delalet etme noktasında mü terek oldu u vurgulanır.²⁶

Misal olarak zikredilen bu mucizelerden sonra, Hz. Peygamber'in mucizelerinin en büyük ve en parlak olanının Kur'ân-ı Kerim oldu u ifade edilir. Zira Arap belagatçıları bütün zihnî güçlerini harcamalarına ra men Kur'ân'ın en kısa bir suresini bile taklit etmekten aciz kalmı lardır.²⁷

Hızır Bey'e göre Hz. Muhammed'in miracı uyanık oldu u halde ve mübarek bedenleriyle gerçekle mi , bunun " sra" tabir olunan kısmı kat'î nasla sabit olmu tur.²⁸ Semalara çıkararak melekûta ahit olmasına dair ise bazısı me hur, bazısı âhad haber kabilinden pek çok hadis-i erif bulunmaktadır.²⁹ Miraç hadisesi birkaç defa tekrar etmi tir. Yani me hur büyük miraçtan ba ka daha birkaç nebevi miraç gerçekle mi ve bunlar rüyada vuku bulmu tur. Miraç hakkındaki rivayetler arasında görülen teâruz, tekrar eden miraçlarla telif edilmi tir. Böylece bazı hadislerde bedenî bazılarında ise ruhani miraçtan bahsedilmesi arasında teâruz bulunmadı ı ifade edilmi tir.³⁰

²² *Kasîde-i Nûniyye*'nin 49. beytinde bahsedilen bu deniz seferlerinin ilki Muâviye'nin kumandasında yapılan ve Hz. Peygamber'in halasının da katıldı ı Kıbrıs'ın fethi, di eri ise yine Muâviye tarafından stanbul'u fethetmek üzere tertip edilmi fakat ba arıya ulamamı olan seferdir. (Bk. Manastırlı, *age.*, s. 86).

²³ Hızır Bey, *age.*, 50. beyit (وشقه قمرأ والكشف إذ سألوا / غداة معراجہ عن حال ركبان).

²⁴ Hızır Bey, *age.*, 51. beyit (والرمي باليد بالحصاء أعينهم / والرد في أحد عين ابن نعمان).

²⁵ Hızır Bey, *age.*, 52. beyit (رووا بأسانيد مصححة/ أمثال ما قد روى عنه الصحیحان).

²⁶ Hızır Bey, *age.*, 53. beyit (دلالة الصدق بين الكل مشترك /).

²⁷ Hızır Bey, *age.*, 54. beyit (عن سورة منه مع صرف لأذهان /).

²⁸ Bk. sra 17/1.

²⁹ Hızır Bey, *age.*, 55. beyit (معراجہ واقع يقظان في بدن / بأية ومشاهير ووحدان).

³⁰ Hızır Bey, *age.*, 56. beyit (وقوعه كان تكراراً وقد دفعوا / به تعارض ما دل الحديثان).

Son olarak peygamberlerin ismet sıfatı üzerinde durulmuştur, onların büyük günahları ile kurtulmaktan korunmuş oldukları vurgulanmıştır. Eriyat haklarında büyük günah ile kurtulduklarına dair rivayetler bulunursa bunların vahiyden önce vaki oldukları, vahiyden sonra ise unutmaları neticesinde gerçekleştiğini söylemek gerekir. Ayrıca peygamberlerin meleklerden üstün oldukları ifade edilmiştir.³¹

te bu bahşlamda dinin kendisiyle kemale erdiği İslam'ın son peygamberinin eriatının önceki eriatlarla alakası da tartışılmalıdır. Hızır Bey önceki eriatların neshi meselesini bilhassa Yahudilerin itirazları bahşlamında ele almıştı. Burada genel olarak onların nübüvvet anlayışına değinmek gerekecektir. Yahudi geleneğinde Hz. brâhim'den önce kimseye peygamberlik unvanı vermemektedir. Eski Ahid'de nübüvvet müessesesi Tanrı'nın rasulları ile ilk ahdini gerçekleştirdiği Hz. İbrahim'le bahşlatılmıştır, Hz. Musa ile zirve noktasına çıkartılmış ve nihayet Malaki peygamberle sona erdirilmiştir. Bu anlayış çerçevesinde nübüvvet müessesesi rasullarına mahsus millî bir mahiyet arz eder.³² Onlara göre, ne daha önce ne daha sonra, Hz. Musa'ya verilenden daha kâmil bir vahiy ve risâlet kimseye verilmemiştir. Bu sebeple daha sonra rasullarına gelen bütün peygamberler Musa eriatına çağırılmıştır.³³ Yahudiler arasında peygamberlere iman konusu mezheplere göre farklılık arz etse de İseviyye fırkası dışındakiler Hz. Musa'dan sonra gelen peygamberleri kısmen ya da tamamen inkâr etmişlerdir.³⁴

2. Son Peygamber'in Tebliği Açısından Önceki eriatların Neshi

Din, millet ve eriat kavramları birbirinin yerine kullanılacak kadar yakın anlamlıdır. Fakat yine de İslam âlimlerinin çoğu nezdinde din ve millet yalnız itikatla alakalı olarak dinin usulünü, eriat ise amelle alakalı olarak furuunu kast etmek üzere kullanılır. Ebu Hanife'nin *el-Âlim ve'l-Müteallim* isimli eserindeki kullanımı bu farkı aret olarak gösterilir: “Bil ki, nebiler ve resuller dinde müttelif eriatta ise muhtelif idiler. Tebdil ve değilme dinde değil yalnızca eriatta olur.”³⁵

³¹ Bk. Hızır Bey, *age.*, 59-60-61 ve 62. beyitler.

³² Bk. Mustafa Sinanoğlu, “Kelâmcıların Ehl-i Kitaba Yaklaşımları”, *Kur'ân-ı Kerim'de Ehl-i Kitap*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 338.

³³ Bk. Mustafa Sinanoğlu, *age.*, s. 357.

³⁴ Bu konuda geniş bilgi için bk. İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, I, 99.

³⁵ Bk. Manastırlı, *age.*, s. 6.

Ehl-i kitaptan bilhassa Yahudiler neshi muhal görmü tür. İseviyye dı ındaki Yahudi fırkaları, eriatın tek oldu unu ve Hz. Musa ile ba layıp yine onunla tamamlandı nı iddia etmi lerdir. Onlara göre Hz. Musa'dan önce er'i hükümler (ahkâm-ı er'iyye) de il, akli hükümler (hudûd-ı akliyye) ve maslahata dayalı hükümler (ahkâm-ı maslahiyye) vardır, ondan sonra da eriat gelmeyecektir. Hz. Musa'dan sonra mümkün görülecek eriatın Hz. Musa eriatını neshi söz konusu olaca ından, Allah hakkında muhal olan “cehl” ve “bedâ”yı gerektirece i iddia edilerek reddedilmi tir. Yahudilerin bir kısmı eriatlarının neshini ve Hz. Musa'dan sonra peygamber gönderilmesini aklen câiz görmü fakat Tevrat'ta bu durumun Hz. Musa'nın diliyle reddedildi i, di er bir kısmı ise bunun aklen de naklen de mümkün olmayaca ı kanaatini benimsemi tir. Dolayısıyla onlar Hz. Musa'dan sonra Hz. sa ve Hz. Muhammed dâhil peygamberlerin ço unu inkâr etmi lerdir. Yahudilerden İseviyye fırkası³⁶ ise Hz. Muhammed ve Hz. sa'nın sadık nebiler oldu unu kabul etmi ler; Hz. sa'yı srailo ulları'na gönderilmi peygamberlerden biri olarak görmü ler, Kur'ân-ı Kerim eriatıyla gönderilen Hz. Muhammed'in ise smailo ulları'na ve di er Araplara gönderildi ini, yoksa Hz. Musa'nın eriatını tebdil için gönderilmedi ini iddia etmi lerdir.³⁷ Kalam âlimleri onların da bu iddialarını reddetmi lerdir.³⁸ Hızır Bey de *Kasîde-i Nûniyyesi*'nde Yahudilerin bu iddialarını iki beyitte ele almı tir.

2.a. Yahudilerin Akli tirazları Ba lamında Neshin zahı

Hızır Bey Yahudilerin neshe dair akli itirazlarını 57. beyitte öyle reddeder:

(ودينه ناسخ الأديان أجمعها/ ولم يكن نسخها جهلاً لديان)

“Hz. Muhammed'in dini bütün dinleri neshetmi tir/Onların neshi âri' Teâlâ için cehl de ildir” ekinde tercüme edilebilecek beytin, *Kasîde-i Nûniyye*'nin Molla Hayâlî ile Dâvud-i Karsî tarafından yapılan erhlerini

³⁶ İseviyye: sfahan'da bulunan Yahudi Ebû shak b. Ya'k b el- sfahânî'ye nispet edilen fırkadır. Bunlar Hz. Muhammed'in peygamberli ini kabul ederler (Bk. Abdullatif Harputi, *Kelam Tarihi*, haz. Muammer Esen, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2005, s. 94).

³⁷ Bk. bn Hazm, *age.*, I, 99, 100; ayrıca bk. Ebû Bekir el-Bâkılânî, *et-Temhîd fi'r-Red ale'l-Mülhideti'l-Muatıla*, thk. Mahmûd Muhammed Hidayî, Dârü'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, 1947, s. 131; Ebü'l-Meâlî el-Cüveynî, el- r âd ilâ Kavâidi'l-Edilleti fi Usûli'l- 'tik d, thk. Muhammed Yûsuf Mûsâ, Mektebetü'l-Hanci, Kahire, 1950, s. 338; Abdüllatif Harputi, *age.*, s. 94.

³⁸ Mesela bk. Cüveynî, *age.*, s. 338-345.

baskıya hazırlayan Mehmed Tâlib Fatsavî'nin eserinde yaptığı Osmanlıca manzum tercüme a a idaki gibidir:

“Ânın dini oluptur gayri nâsih
Dahî neshi de il cehlen lideyyân”³⁹

Ba ta Hızır Bey'in talebesi Molla Hayalî olmak üzere ârihler bu beytin, Hz. Muhammed'in nübüvvetini inkâr eden ve Hz. Musa'nın eriatının kıyamete kadar geçerli olacağını iddia eden Yahudilere reddiye oldu u hususunda ittifak etmişlerdir. Zira Hz. Peygamber'in eriatının sübûtu, kendisinden evvelki bazı eriatların nihayet bulmasını gerektirece i için Yahudiler neshi caiz görmemişlerdir. Neshin imkânsızlığını aklen temellendirirken de onlar, birazdan izah edeceğimiz üzere, “cehl ve bedâ” görüşlerine müracaat etmişlerdir.⁴⁰ te onların bu yaklaşımlarına karşı Hızır Bey ve *Nûniyye* ârihleri de neshin Allah Teâlâ hakkında muhal olan cehl ve bedâyı gerektirmeyece i görüşünü temellendirirler.

erhlerde beyitte geçen belli başlı kavramlar da açıklanır. te bu başlıkta “onun (yani Hz. Peygamber'in) dini” (دينه) ibaresini izah ederken, “din” kelimesinin otuzdan ziyade manasının bulundu u fakat dinin özetle “ceza” manasına geldi i ifade edilir. Meselâ Kur'ân-ı Kerim'de “din günü” anlamında kullanılan (يَوْمَ الدِّينِ)⁴¹ ifadesiyle “hesap/ceza günü” kastedilmiştir.⁴² Zira o gün kulların amellerine mukabil ceza yani sevap veya azap verilecektir. Beyitte kullanılan Deyyân (ديان) ism-i erifi de “din” isminden türetilmiş ve mecazi olarak “amellerin karılığını verici” anlamında eri' Teâlâ'yı kast etmek üzere kullanılmıştır. Burada ıstılahı olarak din, “akıl sahiplerini övülen ve razı olunan amelleri tercihe yönlendirmesi sebebiyle hakiki saadete ula tıran ilâhi hükümler” diye tarif edilen eriat manasında kullanılmıştır. Hz. Peygamber'e raci olan zamir gere i beyitte dinden maksat slam eriatıdır.⁴³ tikadın neshi söz konusu olmayacağı dü ünülürse burada dinden maksat Hz. Muhammed'e verilmiş olan er'i hükümler olmalıdır.⁴⁴ Buna göre son peygamberin dininin bütün dinlerin ahkâmını tamamen ya da kısmen neshetti i ifade edilmiştir.⁴⁵

³⁹ el-Hayâlî, *age.*, s. 5.

⁴⁰ el-Hayâlî, *age.*, s. 88.

⁴¹ Fatiha 1/4.

⁴² Uryânî, *age.*, s. 115; Manastırlı, *age.*, s. 94-95.

⁴³ Manastırlı, *age.*, s. 94.

⁴⁴ Uryânî, *age.*, s. 115.

⁴⁵ Uryânî, *age.*, s. 115.

Davud el-Karsî'ye göre Hz. Peygamber'in dini ile er'i, itikadi, ilahi, nebevi ve ictihadi hükümlerin tamamı kastedilmi tir. Dinlerden (edyân) murat önceki peygamberlerin er'i ahkâmının tamamı, bu dinlerin neshinden murat ise onlarda bulunan bazı er'i hükümlerin yürürlük süresinin sona erdi inin beyan edilmesidir. Zira ayette "Biz bir âyetten her neyi nesheder veya unutturursak ondan daha hayırlısını veya onun mislini getiririz"⁴⁶ buyurularak bu duruma i aret edilmi tir.⁴⁷

Beyitte geçen kelimelerden bir di eri olan "nesih" ise sözlükte bir hükmün kaldırılması, izale edilmesi anlamına gelir. er'i ıstılahta nesih, bir er'i hükmün kaldırılmasını gerektiren ba ka bir er'i hükmün tesisi ve beyanı demektir.⁴⁸ Böylece önceki er'i hüküm sonraki er'i hükümle yürürlükten kaldırılmı olur.⁴⁹

Nesih, bir peygamberin kendi eriatı çerçevesinde olabilece i gibi eriatlar arasında da olabilir. Fakat Nâzım eserinde eriatlar arasındaki nesih meselesini ele almı , bir eriatın kendi içerisinde neshin olup olmadığını meselesine temas etmemi tir. Buna göre, sonradan tebli buyurulan bir eriatın kendisinden önceki birçok eriatın bazı hükümlerini neshetmesi mümkündür.⁵⁰ Önceki eriatın hilafına sonradan bir eriat gönderildi i takdirde neshin hükmü gere i önceki eriat terk edilir, sonraki eriat ile amel edilir. Neshin bu türünün cevazı üzerinde ittifak edilmi tir. Hatta bu hususun Hz. Muhammed'e verilen eriatın aslından olduğu kabul edilmi tir. Çünkü son Peygamber'in eriatı kıyamete kadar bakidir ve kendisinden önceki eriatları ve dinleri neshetmi tir.⁵¹ Bu sebeple son Peygamber'in eriatında beyan edilip tasdik edilmedikçe önceki eriatların hiçbir hükmüyle amel edilmez.⁵² İlaveten Hz. Muhammed'in eriatına ve nübüvvetine imanın neshe de iman etmeyi gerektirdi i kabul edilmi tir. Bu sebeple eriatlar arası neshi inkâr ile Hz. Peygamber'i inkâr da do rudan alakalı görülmü tür. Hz. Peygamber'e imanın Hz. Musa'nın eriatındaki bazı hükümleri neshi

⁴⁶ Bakara 2/106.

⁴⁷ Dâvûd-i Karsî, *age.*, s. 88.

⁴⁸ Manastırlı, *age.*, s. 93.

⁴⁹ Uryânî, *age.*, s. 115.

⁵⁰ Manastırlı, *age.*, s. 93.

⁵¹ Uryânî, *age.*, s. 116; Mustafa Behçet Efendi, *age.*, s. 52; el-Üsküdârî, *age.*, s. 57. beytin erhi.

⁵² Manastırlı, *age.*, s. 94-95.

gerektirece i dü üncesiyle, hem son Peygamber’i inkâr eden hem de neshi muhal gören Yahudilerin tavrı buna misal gösterilmi tir.⁵³

Yahudilerin neshin inkârını aklen temellendirirken geli tirdikleri “cehl” ve “bedâ” nazariyeleri, Hızır Bey tarafından “Onun neshi ari’ için cehl olmaz” mısrayla reddedilmi ve bu husus ârihler tarafından etraflıca izah edilmi tir.

Bu ba lamda nesih, ilahi ilim ve irade çerçevesinde eriatın tekevvünü açısından de erlendirilmi tir. Buna göre, Allah Teâlâ’nın teklifi, tekvinî veya te ri’îdir. Tekvinî olan teklif, maslahatla hükmü arasındaki alaka gere i, zaman içinde maslahata ba lı olarak, hükmün de i mek suretiyle tekevvün etmesi ve gayesine eri mesi eklinde anla ılmı tir. Nutfenin önce “alaka”, alakanın “mudga” olarak yaratılması, mudganın kemiklere dönü türülmesi ve bu kemiklere et giydirilmesi ve nihayetinde insanın yaratılması⁵⁴ bu duruma misal gösterilmi tir. Dikkat edilirse her mertebenin bir öncekini neshetmesi ve böylece kemale do ru yenilenerek tekevvün etmesi, mükevvinin cehaletini gerektirmesi bir yana O’nun ezeli ilmini, tasarımı ve takdirini akla getirir. te er’i teklif de bunun gibidir. Hükmün ahıs, fiil ve durumla olan alakasının zamanla de i mesiyle farklı zamanlarda gönderilen eriatlar da de i erek tekevvün etmi tir. eriatdaki bu de i ikli in nihai gayesi Allah’ın ezeli takdirinde planlandı ı ekilde slâm eriatına ula maktır. Böylece son Peygamber’in tebli inde din de eriat da kemale ermi tir. Dolayısıyla bu durumun âri’ için cehl oldu u öne sürülemez.⁵⁵

Buna göre nesih insan nazarında her ne kadar önceki ilahi hükmün de i tirilmesi veya iptali gibi görünse de Allah Teâlâ’nın ilmüne nazaran bu durum, önceki hükmün iptali veya de i mesi de il sadece yürürlük süresinin sona erdi inin açıklanmasından ibarettir.⁵⁶

u halde Yahudilerin iddia etti i gibi önceki eriatların neshi dinlerin âri’i olan Allah Teâlâ’nın, kulların maslahatına olan hükmü önceden bilmedi i anlamına gelmez. Çünkü bir er’i hüküm kendisiyle amel edildi i esnada kendisini nesheden er’i hükmü gerektirecek olan er’i maslahat henüz gerçekleşmemi tir. Bahsi geçen maslahat gerçekleşince Allah Teâlâ

⁵³ Uryânî, *age.*, s. 116.

⁵⁴ Bk. Mü’minûn 23/14.

⁵⁵ Uryânî, *age.*, s. 116.

⁵⁶ el-Üsküdârî, *age.*, 57. beytin erhi; Manastırlı, *age.*, s. 93.

tarafından onun gereği olan neshedici hüküm konulmuştur.⁵⁷ Zira farklı devirlerin hüküm ve maslahatları farklı oldu undan dolayı önceki şeriatlar zamanla kayıtlı olup son şeriatın gelmesiyle birlikte onların vakitleri dolmuş olur. Zira son Peygamber ile din tamamlanmış ve son şeriatı da gayesine ulaşmıştır. Artık Hz. Muhammed'e verilen şeriat kıyamete kadar nesh ve değiştirilemezdir. Böylece hem neshin kabulünün Allah Teâlâ'nın emrini gerektireceği ve vehmi reddedilmi hem de Hz. Muhammed'in risaletini inkârlarına gerekçe olarak Hz. Musa'nın şeriatının kıyamete kadar nesh olunmayacağını iddia eden Yahudilerin iddiaları çürütülmüştür.⁵⁸

Her ne kadar *Nûniyye*'nin metninde lafzen geçmiyorsa da şerhlerinde, neshin kabulünün "bedâ"yı gerektireceği görülmüştür. Yahudilerin iddia ettiği gibi neshin, şerh'in önceki hükmünün yanlışlığını fark etmesi veya daha doğrusunu bulması sebebiyle görüldüğünde değiştirilmesi manasına gelen "bedâ" ile nitelenemeyeceği ifade edilmiştir.⁵⁹ Zira âlemin maslahatı değiştirilmez ilahi ilim yeni hükme taallük eder. Böylece maslahata göre yeni şerh'i hükümler tesis edilir ve hiçbir zaman gerektirilmeyen bir maslahat bulunmaz. Dolayısıyla şeriat sahibinin bir maslahatı bilmemesi veya bu maslahatın gerektirilmeyip sonradan peşmanlıkla ona dönmesi gibi bir vehme temel teşkil edecek bir durum söz konusu olmaz.⁶⁰ Zira sonraki hükmü gerekli kılan maslahat, neshedilmiş hükmün yürürlükte olduğu devirde bulunmadığından hükümdeki değiştirilme şerh'in görüldüğünde değiştirilmesi anlamaz.⁶¹ Çünkü zaman içinde insanlığın maslahatının değiştirilmesiyle ilahi hükümlerin de tadilinin gerektiği ulemâ nazarında inkârı mümkün olmayan hususlardandır. Hz. Âdem devrinden beri geçen şeriatların birbirinin aynı olmadığını hatta olmasına imkân bulunmadığını pek kolay ispat edilebilir. Neshi inkâr edenlerin bu vesileyle ileri sürdükleri mahzurların gerçekleşmeyeceği ikârdır.

Özetle Yahudilerin, neshin cehl ve bedâyı gerektireceği vehmine kapılmalarının, Tevrat'ın hükmünü ve şeriatını nesihten berî kılmak ve

⁵⁷ Manastırlı, *age.*, s. 94-95.

⁵⁸ el-Üsküdârî, *age.*, 57. beytin şerhi; Manastırlı, *age.*, s. 94-95.

⁵⁹ Manastırlı, *age.*, s. 94. Sözlükte önceden kapalı bir şeyin açığa çıkması manasına gelen bedâ, bir kimsenin önceden bilmediği bir şeyi sonradan fark etmesi demektir. Allah hakkında bedâyı gerektireceği gerekçesiyle neshi inkâr eden Yahudilerin tuttukları bir görüşün olması sebebiyle usulcüler neshi bedâdan ayırmaya özen göstermişlerdir (Bk. Ükrü Selim Has, "Klasik Fıkıh Usulünde Neshin Mahiyeti", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 21, Yıl: 2006/2, s. 554).

⁶⁰ Manastırlı, *age.*, s. 94.

⁶¹ Manastırlı, *age.*, s. 94.

böylece Hz. Muhammed’i inkârlarına da gerekçe bulmak kaygısından ba ka akli bir temeli olmadı ı ifade edilmi tir.⁶² Nihâyetinde Yahudiler misalinde oldu u gibi neshi mümkün ve caiz görmeyerek kendilerinden sonra gönderilen peygamberlerin nübüvvetlerini inkâr edenlerin serdettikleri üphe ve itirazlar batıl görülüp reddedilmi tir.⁶³

2.2. Yahudilerin Naklî tirazları Ba lamında Neshin zahı

Yahudilerin nakilden hareketle neshe kar ı itirazlarını konu eden *Kasîde-i Nûniyye*’nin 58. beyti öyledir:

بنسخ توراته موسى بن عمران /

Günümüz Türkçesi’ne, “Hz. Musa Tevratı’nın neshedilece ini bildirmi se de (Yahudiler) hasetlerinden dolayı bunu rivayet etmediler” ekinde tercüme edilebilecek beyit yine Fatsavî tarafından Osmanlıca’ya öyle tercüme edilmi tir:

Vürûd etmi ti nass-ı nesh-i Tevrat
Haber vermi ti Musa bn-i mrân
Velâkin gizleyip âmi hasetten
Rivâyet etmediler bil, yehûdân.⁶⁴

Manastırlı’nın erhinden istifade ederek özetlemek gerekirse bu beyitte ifade edildi ine göre, Hz. Musa zaman zaman Tevrat’ın bazı hükümlerinin neshedilece ini ifade etmi tir. Fakat bu hakikati bilen Yahudi uleması ahir zaman peygamberi Hz. Muhammed’in Hz. shak ve Yakub’un yani srailo ulları’nın de il de Hz. smail’in neslinden gelmesini kıskanmaları sebebiyle bu bilgiyi rivayet etmeyerek gizlemek istemi lerdir.⁶⁵

Ba ta Hızır Bey’in talebesi Hayâlî olmak üzere ârihlerin hemen tamamı tarafından önceki beyit neshi inkâr eden Yahudilerin tutundukları akli delillere, bu beyit ise naklî delillere bir reddiye olarak görülmü tür.⁶⁶

⁶² Dâvûd-i Karsî, *age.*, s. 89.

⁶³ Manastırlı, *age.*, s. 93.

⁶⁴ el-Hayâlî, *age.*, s. 5.

⁶⁵ Manastırlı, *age.*, s. 96.

⁶⁶ Bu hususta ârihler ittifak halindedir. Bk. Dâvûd-i Karsî, s. 89; Uryânî, *age.*, s. 117; Manastırlı, *age.*, s. 96.

Beytin Yahudilere mahsus kılınmasının sebebi Hristiyanların neshi caiz görmeleri ve reddetmemeleri ile alakalıdır.⁶⁷

Hiz. Musa'nın eriatının neshedilece ini bildirip bildirmedi i meselesinden evvel bir peygamberin böyle bir bilgiyi ashabına bildirmesinin gereklili i tartı ılmı tır. Zira Yahudiler, dini neshedilecek olsaydı Hiz. Musa'nın bu durumu ashabına bildirmesi gerekti ini, bildirmedi ine göre de neshinin söz konusu olmayaca mı iddia ediyorlardı. te onların bu iddialarına kar ı dinlerinin neshedilece ini bildirmenin nebilere vacip olmadığı ifade edilmi tir. Çünkü böyle bir bilginin ümmetleri, akideleri hususunda üphe ve sıkıntıya sevk etmesi söz konusu olabilirdi. Kaldı ki nesh için böyle bir nassın gereklili i kabul edilse bile pekâlâ Hiz. Musa'dan böyle bir nassın gelmi olması, fakat srailo ulları'nın hasetleri sebebiyle bunu gizlemi olması da mümkün görülmü tür.⁶⁸

Yahudiler sadece eriatlarının neshedilece inin bildirilmesinin gereklili ini iddia etmekle kalmamı , ilaveten Hiz. Musa'nın, eriatının neshedilmeyece ini bildirdi ini de söylemi lerdir ki, onların bu iddiaları aynı zamanda neshin imkânsızlı ma dair tutundukları er'i delilleri olmu tur.⁶⁹

Nûniyye ârihleri Yahudilerin Hiz. Musa'ya atfen öne sürdükleri bu iddialarının bâtil oldu u hususunda ittifak etmi lerdir. Çünkü ârihlere göre onların bu söyledikleri hak olsaydı ne Hiz. sa ne de Hiz. Muhammed'in elinde mucize ortaya çıkmaması gerekirdi.⁷⁰ Zira Hiz. Musa'nın peygamberli i ancak mucizeleriyle sabittir. Onun nübüvvetini ispat eden mucizelerin birkaç misli yeni bir kitap ve eriat ile gönderilen son Peygamber'de de ortaya çıkmı tır. te böylece son Peygamber'in eriatının subûtu Hiz. Musa'nın eriatının nesholundu una açık bir burhan olarak görülmü tür.⁷¹ Bu sebeple Hiz. Musa'dan eriatının neshine dair bir kelamın bulunmadı ı farz edilse bile Hiz. sa'nın gösterdi i mucizeler Hiz. Musa'nın eriatının neshine, akabinde Hiz. Muhammed'in gösterdi i apaçık mucizeler ise zaruri olarak bütün dinlerin neshine bir delalet olarak görülmü tür.⁷² Hiz. Muhammed'den sonra herhangi bir kimsenin elinde mucize ortaya çıkmadı ı

⁶⁷ Dâvûd-i Karsî, *age.*, s. 89; Mustafa Behçet Efendi, *age.*, s. 52.

⁶⁸ Hayâlî, *age.*, s. 58.

⁶⁹ Uryânî, *age.*, s. 117.

⁷⁰ Uryânî, *age.*, s. 117.

⁷¹ Manastırlı, *age.*, s. 96.

⁷² Dâvûd-i Karsî, *age.*, s. 89; Mustafa Behçet Efendi, *age.*, s. 52.

gibi kıyamete kadar da çıkmayacak olması onun son peygamber olmasıyla irtibatlandırılmıştır.⁷³

ârihlerin kâhîr ekseriyeti, Hızır Bey'in de kasidesinde ifade ettiği gibi Hz. Musa'nın Tevrat'ın neshedileceğini açıkça söylediğini kanaatindedir. Buna göre yeri geldikçe Hz. Musa Tevrât'ın nesholunacağını ifade ederdi. Zira bir hak peygamber olarak kendisinin bu hakikate vakıf olmaması veya bu hakikate muhalif bir beyanda bulunması mümkün görülmemiştir.⁷⁴ Fakat Yahudiler Hz. Musa'dan gelen bu bilgiyi, haset ve inatlarından dolayı rivayet etmemişler veya gizlemişlerdir.⁷⁵

tikat ve haberde neshin mümkün olmayacağı hakkında herhangi bir tartışma bulunmamaktadır. İlahî emirler ve hükümler de neshin kapsamından hariç tutulmuştur. Buna göre esas kabilinden olan bir kısım kaidelerin bütün emirlerde tasdik edildiği, korunduğu ve hiçbir zaman neshedilmediği ve kıyamete kadar da baki kalacağı ifade edilmiştir. En'am suresindeki, " onlar, Allah Teâlâ'nın hidayet ettiği zatlardır. Sen de onların bu hidâyet yolunu takip et"⁷⁶ mealindeki ayet de bu bağlamda zikredilmiştir. Ayette Allah Teâlâ tarafından nebisine uymayı emrettiği hidayetinin bazen iman bazen de emir manasına geldiği ifade edilmiştir.

man meselelerinden başka nesh konuları olmayacak olan bu emirleri kaideler bazı âlimlere göre bazılarına göre altıdır:

1. emirlere temel teşkil eden ve bütün insanların mükellef tutulduğu tevhidin esas olduğu dini korumak.
2. Canı korumak, zira bütün emirlerde haksız ve gayrimeşru şekilde cana kıymak haram kılınmıştır.
3. Din ve dünyanın dayanağı ve bütün hayırların kutbu olan aklı korumak.
4. Nesebi korumak.
5. Hayatın direği olan malı korumak.
6. Dinin ve dünyanın muhafazasının kendisiyle alakalı olduğu ırzı korumak.⁷⁷

⁷³ Uryânî, *age.*, s. 117.

⁷⁴ Manastırlı, *age.*, s. 96. Ayrıca bk. Mustafa Behçet Efendi, *age.*, s. 52; Dâvûd-i Karsî, *age.*, s. 89.

⁷⁵ el-Üsküdârî, *age.*, 58. beyit; Mustafa Behçet Efendi *age.*, s. 52; Dâvûd-i Karsî, *age.*, s. 89; Uryânî, *age.*, s. 117.

⁷⁶ En'am 6/90.

⁷⁷ Uryânî, *age.*, s. 118.

Uryânî, Kâdı Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) el-Gayet-ül-Kusva isimli eserinde bütün milletlerde korunması gereken ilkelerin be olarak zikredildi ini aktarmaktadır ki bunlar özetle dini, canı, aklı, nesli ve malı korumaktır.⁷⁸ İrzı korumak, nesli korumak maddesinin muhtevasında dü ünüldü ünden olsa gerek, genelde bütün er'i hükümlerin üzerine bina edildi i külli esaslar veya gayeler (mekâsıdu' - eria) be olarak sayılmı tır.⁷⁹

Sonuç

Tarih boyunca gerek aynı eriat içinde gerekse eriatlar arası nesih olsun Müslüman âlimler neshin hem mümkün hem de vaki oldu u, slam'ın önceki eriatları kısmen veya tamamen neshetti i⁸⁰ ve Râfizîler dı nda, neshi kabul etsin veya reddetsin, Allah hakkında bedânın caiz olmadığı konusunda icma etmi lerdir.⁸¹ Müfessir ve Mu'tezile kelamcısı Ebû Müslim el- sfehânî (ö. 322/934) gibi âlimlerin son Peygamber'in eriatında yani Kur'ân-ı Kerim'de neshin bulunmadı ı görü ü ile Ebü'l-Feth e - ehristânî'nin (ö. 548/1153) son eriatın önceki eriatları neshetti i görü üne muhalif bir takım yakla ımları⁸² ulemanın bu konudaki icmâına engel olarak görülmemi tir.

Osmanlı kelim dü üncesi üzerinde önemli bir yeri ve etkisi olan el- aşîdetü'n-Nûniyye ve farklı dönemlerde telif edilen bazı erhlerinde ilim gelene imizdeki bu yakla ımın zenginle tirilerek teyit edildi ini görüyoruz. Buna göre gerek Hızır Bey gerekse ârihler, bütün peygamberlerin itikatta müttefik oldu u ve bu alanda neshin söz konusu olmadığı fakat eriatta neshin hem caiz hem de vaki oldu u, Yahudilerin iddia etti i gibi neshin Allah hakkında cehl ve bedâyı gerektirmedi i, son Peygâmbere ile slam'ın kemale erdi i ve önceki eriatları neshetti i hususlarında ittifak ettiklerini görüyoruz. u halde Manastırlı smail Hakkı'nın ifade etti i üzere, slam'ın son Peygamberi'ne verilen eriatla önceki peygamberlerin eriatları

⁷⁸ Uryânî, *age.*, s. 118.

⁷⁹ Manastırlı, *age.*, s. 96, 97.

⁸⁰ Bk. smail Cerraho lu, *Tefsîr Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 1997, s. 124; Abdurrahman Çetin, "Nesih", *Türkiye Diyanet Vakfı slâm Ansiklopedisi (D A)*, XXXII, stanbul 2006, s. 579-580; Recep Arpa, " ehristânî'nin Nesih Anlayı ı", *slâm Ara tırmaları Dergisi*, sayı: 32, yıl: 2014, s. 61.

⁸¹ Bk. ükrü Selim Has, *agm.*, s. 554.

⁸² Bu konuda bir makale için bk. Recep Arpa, *agm.*, s. 39-61.

neshedildi inden onlara tabi olmak ve yeni bir peygamberin ortaya çıkmasını mümkün görmek do ru olmayacaktır.⁸³

Ahkâma dair meseleler bir yana, önceki eriatların neshi ve kader gibi ilim gelene imizde ittifakla kabul edilmi , bir ekle kavu turulmu , milletimizin zihniyetinden diline kadar hayatın bütün yönlerinde kar ılıklı bulmu bazı itikadi meselelere dahi bugün tereddütle yakla ılıyorsa bu durumun iyi tahlil edilmesi gerekti i kanaatindeyiz. Böylece bu tereddütlerin gerçekten hakiki ve ilmî bir temelden mi yoksa asrımızda yaygın olan bir takım ideolojik dayatmaların tesiriyle mi ortaya çıktı ı konusunda daha sa lıklı bir görü e sahip olabiliriz.

Yerküre üzerinde etkin olan ve her geçen gün çok yönlü olarak etkinli ini perçinleyen Batı modernle mesinin felsefi temeli, Tanrı'nın merkezdeki yerine insanın göz dikti i Aydınlanma sürecine dayanır. Bu süreçte bilginin nihai ölçüsü olarak akıl ve tecrübeyi ikame etme çabası, her türden insanüstü, a kın otorite ve gelenekle mücadeleyle gerekli kılını tır. Bilhassa Tanzimat sonrası süreçte, Batı'nın çok yönlü baskısı Müslüman âlimler üzerinde de benzer etkiler göstermeye ba lamı , buna ba lı olarak Sünnet, klasik ilim gelene i, bilhassa bu gelene in önemli bir unsuru ve ta yıycısı olan erh-ha iye literatürü kıymetten dü meye ba lamı , yeterince tahkik edilmeye bile gerek görülmeden hiçbir yenilik, özgünlük içermeyen bo bir tekrar, hatta Kur'ân-ı Kerim ile irtibat açısından bir engel ve dini esasından uzakla tıran bir bilgi yı ını olarak görülmeye ba lanmı tır. Ça ımızda erh gelene inin manasını kavramakta zorlanmamız ile slam dü üncesinin tarihi seyrinde ba arıyla tatbik edilmi olan, slam itikadının sabitelerini korumak suretiyle ba ka kültürlerin ilim ve dü ünce birikiminden de istifade ederek ba kala madan yenilenmeyi ba aramayı ımız arasında do rudan irtibat oldu u kanaatindeyiz. Modern dönemde önceki eriatların neshi meselesi konusunda ortaya çıkan ilim gelene imizden farklı kimi yakla ımlar da bu ba lamda de erlendirilebilir.

KAYNAKÇA

ABDULLAT F, Harputi, Kalam Tarihi, haz. Muammer Esen, Ankara Okulu, Ankara, 2005.

ARPA, Recep, “ ehristânî'nin Nesih Anlayı ı”, slâm Ara tırmaları Dergisi, sayı: 32, yıl: 2014.

⁸³ Manastırlı smail Hakkı, *Telhisü'l-Kelam fi Berâhini Akaidi'l- slâm*, Tanin Matbaası, İstanbul 1331, s. 83-84.

- CERRAHO LU, smail, *Tefsîr Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.
- ÇET N, Abdurrahman, “Nesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı slâm Ansiklopedisi (D A)*, XXXII, stanbul, 2006.
- Dâvûd-i Karsî, erhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye, (el-Hayâlî'nin, erhi ile birlikte), Matbaa-i irket-i Sahafiyye, stanbul, 1318.
- el-Bâkılânî, Ebû Bekir, et-Temhîd fi'r-Red ale'l-Mülhideti'l-Muattıla, thk. Mahmûd Muhammed Hudayrî, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1947.
- el-Cüveynî, Ebu'l-Meâlî, el- r âd ilâ Kavâidi'l-Edilleti fî Usûli'l- 'tik d, thk. Muhammed Yûsuf Musa, Mektebetü'l-Hanci, Kahire, 1950.
- el-Hayâlî, emseddin, erhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye (Dâvûd-i Karsî'nin erhi ile Birlikte), Matbaa-i irket-i Sahafiyye, stanbul, 1318.
- el-Üsküdârî, Mehmed Emin, Ha iye ala erhi'l-Hayali ale'l-Kasîdeti'n-Nûniyye, (Yazma Eser) Süleymaniye Kütüphanesi, Nurosmaniye Kol., nr: 002193.
- HAS, ükrü Selim, “Klasik Fıkıh Usûlünde Neshin Mahiyeti”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı: 21, yıl: 2006/2, s. 554.
- bn Hazm, el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal, Darü'l-Kütübi'l- lmiyye, Beyrut 1986, c. I.
- KARA, smail, lim Bilmez Tarih Hatırlamaz, Dergâh Yay., stanbul, 2013.
- KOLO LU, Orhan ., “Osmanlı Kelam Gelene i Çerçevesinde Molla Fenârî”, Uluslararası Molla Fenârî Sempozyumu, Bursa Büyük ehir Belediyesi, Bursa, 2010.
- MANASTIRLI smail Hakkı, Metâlib-i rfâniyye ve İzâhât-ı Nûniyye, irket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, stanbul, 1312.
- , Telhisü'l-Kelam fi Berâhini Akaidi'l- slâm, Tanin Matbaası, stanbul, 1331.
- MUSTAFA Behçet Efendi, Sünûhât-ı Vehbiyye ve Esrâr-ı Nûniyye, Matbaa-i Edebiyye, Kahire, 1318.
- S NANO LU, Mustafa, “Kelamcıların Ehl-i Kitaba Yakla ımları”, Kur'ân-ı Kerim'de Ehl-i Kitap, Ensar Ne riyat, stanbul, 2007.
- URYÂNÎ, Osman b. Abdullah el-Kilisi, Hayru'l-kalaid erhu Cevâhiri'l-Akaid (Eser, erhu Kasîdeti'n-Nûniyyeti't-Tevhidiyye, olarak da bilinir.) Mehmed Esad Kitabhanesi, stanbul, 1301/1884.
- YAZICIO LU, Mustafa Said, “Hızır Bey ve Kasîde-i Nûniyyesi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XXVI, sayı: 1, yıl: 1984.
- , “Hızır Bey”, Türkiye Diyanet Vakfı slâm Ansiklopedisi (D A), XVII, stanbul, 1998, 413-414.
- YAZIR, Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, Diyanet leri Reisli i, Ankara, 1935, I, 372, 373.